

Od przestępstwa do kary. Przebieg dochodzenia kryminalnego, procesu karnego oraz egzekucji wyroku w Polsce w okresie międzywojennym w sprawach o morderstwo

Wprowadzenie

W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości funkcjonariuszom policji brakowało dostatecznej wiedzy w dziedzinie kryminalistyki, tak potrzebnej do ustalenia sprawcy i zebrania materiałów dowodowych. Zdarzało się, że o ujęciu podejrzanego decydowała intuicja policjanta, bowiem brak specjalistycznego sprzętu rzutował na efekty jego pracy. Szybki rozwój daktyloskopii oraz wykorzystanie w dochodzeniach osiągnięć medycyny sądowej i biegłych sądowych wpłynęło pozytywnie na efekty pracy funkcjonariuszy pionu kryminalnego polskiej policji.

Organizacja służby śledczej oraz dochodzenie policyjne na miejscu przestępstwa

Stawiane przed nowo utworzoną Policją Państwową zadania dotyczyły przede wszystkim zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego, a także walki z przestępczością kryminalną. Do realizacji tego ostatniego zadania powołana była służba śledcza, która stanowiła specjalny pion w strukturze Policji Państwowej¹. Należy zaznaczyć, że w zakresie służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych Policja Państwowa podlegała przedstawicielom władzy administracji politycznej – starostom, wojewodom. Z kolei urzędy prokuratorские i władze sądowe mogły wydawać bezpośrednie polecenia policji, zgodnie z przepisami zawartymi w ustawie o postępowaniu karnym².

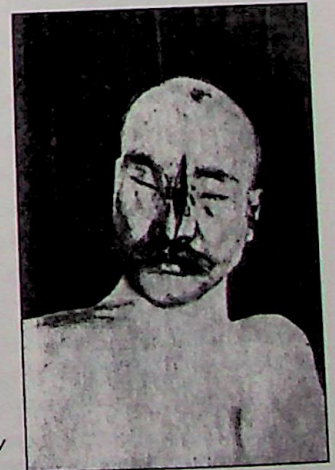
Wyszkoleni specjaliści w zakresie zapobiegania przestępstwom, ich ujawniania i ścigania koncentrowali się przede wszystkim na prowadzeniu:

- dochodzeń policyjnych w sprawach przestępstw karnych wymagających kompetentnego przygotowania i środków technicznych,
- wywiadu policyjnego z polecenia władz administracyjnych,
- arkuszy informacyjnych zawodowych przestępców,
- albumu fotograficznego przestępców,
- rejestru poszukiwanych na podstawie „Gazety Śledczej”,
- ewidencji osób pozostających pod dozorem policji³.

W wypadku otrzymania zawiadomienia o popełnieniu morderstwa jednostki śledcze Policji Państwowej udawały się bezzwłocznie na miejsce wypadku i dokonywały przede wszystkim oględzin ciała i stwierdzały zgon. Zdarzało się bowiem tak, że „(...) w nierzadkich przypadkach, gdy organ śledczy zauważy ofiarę leżącą w większej kałuży krwi, z góry przyjmuje, iż śmierć musiała już nastąpić. Leży to w naturze żywotność ofiary, że z ilości przelanej krwi ocenia żywotność ofiary (...)”⁴. Niejednokrotnie zdarzało się, że policjanci ginęli na służbie (ryc. 1). Nazwiska poległych funkcjonariuszy umieszczano w specjalnych publikacjach pt. „Ofiarom obowiązku”. W latach trzydziestych z inicjatywy komendanta głównego Policji Państwowej Janusza Jagryma-Maleszewskiego zaczęto umieszczać nazwiska zabitych policjantów na marmurowych tablicach, które znajdowały się w sali honorowej Komendy Głównej PP. Dokonania zmarłych funkcjonariuszy opisywano w gazecie policyjnej „Na Posterunku” oraz w specjalnej księdze pamiątkowej⁵.

Śmierć osoby stwierdzano, badając puls, przykładając do ust ofiary lusterko lub wylewając na skórę roztopiony i gorący lak – jeśli osoba jeszcze żyła, wówczas pojawiały się na skórze oparzenia lub zaczerwienienia. W przypadku stwierdzenia zgonu zabezpieczano teren wokół ofiary, by zapobiec ewentualnemu zniszczeniu śladów⁶.

Następnie rozpoczynano badanie terenu oraz prowadzono wywiad. Na miejscu znalezienia zwłok dokonywano wstępnych ustaleń, czy miejsce znalezienia

Ryc. 1. Policjant zamordowany we Lwowie (rana rąbana głowy)
źródło (ryc.1–2, 7–8): Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928, pod red. Zygmunta Bugajskiego, Warszawa 1928
(skan K. Halicki)
Fig. 1. Police officer murdered in Lviv (hacked wound)

zwłok było jednocześnie miejscem zbrodni. Na przykład porozrzucane meble w pomieszczeniu mogły dostarczyć wiedzy o przebiegu zabójstwa oraz czy ofiara się broniła. Według ówczesnych doświadczeń z przebiegu walki można było ustalić siłę, wzrost oraz budowę ciała mordercy. Wywiad na miejscu zbrodni polegał na badaniu zwłok i otoczenia, a także na obserwacji i podsłuchiowaniu osób przyglądających się zdarzeniu. Na podstawie obrażeń ciała ustalano, czy śmierć nastąpiła z przyczyn naturalnych, czy było to samobójstwo, czy dokonano morderstwa (ryc. 2)⁷.

Badanie zwłok zaczynało się od przeglądu ubrania, szukano za pomocą lupy plam krwi, brudu, włosów itp. Najczęściej zabezpieczano ślady butów, stóp, palców, krwi, kół, używanych narzędzi. W dokładnych badaniach śladów pomagali specjaliści z różnych dziedzin. Uwagi lekarza, myśliwego lub szewca mogły być cenne przy ustaleniu śladów stóp. Stolarz, ślusarz i kowal mogli zaś ocenić pochodzące od różnych narzędzi ślady pozostawione na przedmiotach⁸.

Przykładowo na podstawie oględzin zwłok Józefa K. lekarz dr Stasiewski orzekł, że bezpośrednią przyczyną zgonu było zniszczenie tkanki mózgowej spowodowane uderzeniem w głowę ostrym narzędziem⁹. W czasie śledztwa ustalono, że przebieg zbrodni był następujący: pomiędzy ofiarą, Józefem K., a oskarżonym Kazimierzem W. dochodziło od szeregu lat do sporów na tle majątkowym. Ostatnio zaś oskarżony wraz ze swoim bratem Franciszkiem W. zamieszkiwali bez zgody Józefa K. w jego domu na strychu. Józef K. postanowił pozbyć się lokatorów i w tym celu 11 lutego 1939 r. zaabił gwoździami drzwi do pokoju. Gdy po powrocie z pracy oskarżony Kazimierz W. nie mógł dostać się do pokoju, poszedł do kuchni i wszczął kłótnię z Józefem K. i jego żoną, swoją siostrą. W czasie szamotaniny

Ryc. 2. Samobójstwo przez powieszenie
Fig. 2. Suicide by hanging by the neck

oskarżony Kazimierz W. uderzył nożem w głowę Józefa K. tak silnie, że ten padł nieprzytomny na ziemię. Zmarł następnego dnia w szpitalu w Szubinie nie odzyskawszy przytomności (ryc. 3)¹⁰.

Śladów palców szukano za pomocą lupy i zabezpieczano, używając do tego celu miękkiego pędzelka i proszku Schneidera lub cynkowego oraz kawałka folii. Utrwalone linie papilarne przenoszono na folię, nakrywano woskowym papierem, który spełniał funkcję zabezpieczającą przed uszkodzeniem, i oddawano do dalszej analizy¹¹.

Samobójstwa najczęściej popełniano przez: powieszenie, zażycie trucizny oraz użycie rewolweru. Otrucie następowało najczęściej kwasem octowym oraz ługiem sodowym. Do zabójstw używano arszeniku, bowiem specyfik ten jest bezbarwny, pozbawiony smaku oraz zapachu i można go było dodać do każdej potrawy. Przy otruciu arszenikiem następowały wymioty, silne bóle głowy, palenie w żołądku, biegunka oraz ogólne osłabienie. Zgon następował po jednym lub dwóch dniach¹².

Ślady krwi szczególnie w sprawach o morderstwo miały bardzo istotne znaczenie. Jednak często zdarzało się, że podczas ich zabezpieczania popełniano błędy i nieświadomie je niszczone¹³.

Organy śledcze najczęściej lekceważyły ślady postrzałowe pocisków, zwracając głównie uwagę na ślady pocisków na zwłokach¹⁴.

Wspomniane uchybienia w dochodzeniu kryminalnym powodowały, że funkcjonariuszom Policji Państwowej często było bardzo trudno ustalić sprawcę morderstwa. Tak było w przypadku zastrzelenia w dniu 16 sierpnia 1939 r. w Gdańsku polskiego żołnierza Michała Rożanokowskiego (Rożkanowskiego). Zbezczeszczone zwłoki żołnierza natychmiast zabrano do Gdańska i tam poddano sekcji, po czym po dwóch dniach odesłano do Polski. W Polsce poddano ponownie oględzinom sądowo-lekarskim (ryc. 4). Oto wyciąg z protokołu:

„(...) Zwłoki te były na terenie Wolnego Miasta Gdańska sekcjonowane. Stwierdza się brak przy zwłokach piątego, szóstego, siódmego i ósmego żebra po stronie lewej oraz przepony, poza tym stwierdza się w jamie brzusznej zwłok chaotycznie ułożone narządy ciała obcych, a mianowicie: macica zmieniona nowotworowo, druga macica z przydatkami i pochwą, płuca gruźliczo zmienione, łóżysko, mostek dziecięcy, odłamki czerepu kostnego dziecięcego, kręgosłup zmieniony chorobowo, nerki pochodzące od różnych osobników w ilości 4, dwa języki wraz z przełykiem i tchawicą. Część śledziona, wątroba, bardzo liczna ilość tkanki mózgowej, szereg najrozmaitszych strzępów różnych tkanek, kawałki słomy i drzewa, kłós żytni, trociny oraz 6 kartek z różnymi napisami (...)”¹⁵.

[illegible]

Fig. 3. *Protocol of post mortem examination*
 źródło (ryc. 3–6, 9–11): Zbiory Archiwum Państwowego w Bydgoszczy
 (skan K. Klapka, B. Pasieka)

Przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości największe zasługi w rozwoju kryminalistyki położyli medycy sądowi. Do grona pionierów zaliczyć należy L. Wachholza, J. Olbrychta oraz W. Grzywo-Dąbrowskiego, którzy przede wszystkim przeprowadzali bada-

[illegible]

PROBLEMY KRYMINALISTYKI 270 (październik–grudzień) 2010

- sądy apelacyjne (II instancja od orzeczeń sądów okręgowych. Jako I instancja mogły orzekać w sprawach szczególnych, przekazanych im przez ustawy. Orzekały w składzie trzyosobowym, w wyjątkowych przypadkach jednoosobowo. Dzieliły się na wydziały),
- Sąd Najwyższy (najwyższa instancja dla sądów powszechnych. Rozpatrywał odwołania od orzeczeń sądów II instancji oraz orzekał w innych sprawach przekazanych mu przez ustawy. SN dzielił się na izby: cywilną, karną i do spraw adwokatury. Sąd Najwyższy orzeczenie wydawał w składzie trzyosobowym, wyjątkowo w pięcio- lub siedmioosobowym, w składzie całej izby lub zgromadzenia ogólnego.

Skazanym na karę śmierci na podstawie wprowadzanych amnestii wyrok zamieniany był na dożywotnie więzienie lub w niektórych przypadkach na 25 lub 20 lat ciężkiego więzienia. Dodatkowo kara ciężkiego więzienia obostrzona była postem raz w miesiącu oraz ciemnicą i twardym łóżem przez 24 godziny w każdą rocznicę morderstwa (tab. 1)²¹.

I tak na przykład Agata B. winna podania swemu mężowi Jakubowi B. w zamiarze pozbawienia życia

na kolację klusek zmieszanych z trucizną, skazana została prawomocnym wyrokiem na karę śmierci. Jednak na podstawie ustawy z dnia 24 maja 1921 r. w przedmiocie amnestii z powodu uchwalenia Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dziennik Ustaw RP z 1921 r. nr 42, poz. 261) wyrok śmierci zamieniono na karę 15 lat ciężkiego więzienia²². Zabójstwa na tle pożycia małżeńskiego częściej zdarzały się na wsi, a środkiem, który, jak wspomniano, powszechnie stosowano do otrucia, był arszenik²³.

Każdy skazany miał prawo odwołać się od wyroku do sądu wyższej instancji, a w ostateczności prosić o prawo łaski, którym dysponował Prezydent RP. Nie zawsze jednak Prezydent RP korzystał z tego prawa, wówczas wyrok stawał się prawomocny i rozpoczynały procedury zmierzające do wykonania kary śmierci. Tak było w przypadku Leona L. skazanego wyrokiem Sądu Okręgowego w Grudziądzu z 24 stycznia 1929 r. za zbrodnię z art. 21 kodeksu karnego na sześciokrotną karę śmierci za zamordowanie rodziców, babki, siostry i dwóch braci. Wyrok stał się prawomocny, ponieważ Sąd Najwyższy oddalił skargę rewizyjną oskarżonego na posiedzeniu w dniu 4 czerwca 1929 r. Prośba

Tabela 1

Amnestie w Drugiej Rzeczypospolitej *Amnesties in Polish Republic II*

Dekret w przedmiocie amnestii z okazji otwarcia Sejmu Ustawodawczego, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1919 r. nr 16, poz. 219
Ustawa z dnia 14 maja 1920 r. o udzieleniu amnestii w b. dzielnicy pruskiej, Dziennik Ustaw RP z 1920 r. nr 42, poz. 252
Ustawa z dnia 10 marca 1921 r. w przedmiocie amnestii, Dziennik Ustaw RP z 1921 r. nr 29 poz. 163
Ustawa z dnia 24 maja 1921 r. w przedmiocie amnestii z powodu uchwalenia Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., Dziennik Ustaw RP z 1921 r. nr 42, poz. 261
Układ Polsko-Niemiecki w przedmiocie amnestii na górnośląskim obszarze plebiscytowym, podpisany w Opolu dnia 21 czerwca 1922 r. (zatwierdzony ustawą z dnia 27 lipca 1922 r.), Dziennik Ustaw RP z 1922 r. nr 83, poz. 743
Ustawa z dnia 6 lipca 1923 r. w przedmiocie amnestii z powodu uznania granic Rzeczypospolitej, Dziennik Ustaw RP z 1923 r. nr 70, poz. 555
Ustawa z dnia 22 czerwca 1928 r. o amnestii z powodu dziesięciolecia odzyskania niepodległości przez Państwo Polskie, Dziennik Ustaw RP z 1928 r. nr 70, poz. 641
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. o amnestii z powodu wprowadzenia z dniem 1 września 1932 r. jednolitego polskiego kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach, Dziennik Ustaw RP z 1932 r. nr 91, poz. 782
Ustawa z dnia 2 stycznia 1936 r. o amnestii, Dziennik Ustaw RP z 1936 r. nr 1, poz. 1
Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 2 września 1939 r. o amnestii, Dziennik Ustaw RP z 1939 r. nr 87, poz. 553

źródło: opracowanie własne

zasądzonego o ulaskawienie według reskryptu ministra sprawiedliwości z 31 października 1929 r. nie została uwzględniona, a jego wniosek o wznowienie postępowania karnego Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym 9 grudnia 1929 r. oddalił. Wobec tego prokurator przy Sądzie Okręgowym w Grudziądzu zwrócił się z prośbą o zarządzenie przyjazdu kata celem wykonania wyroku śmierci²⁴.

Dnia 18 grudnia 1929 r. o godz. 17.30 ogłoszono skazańcowi, że wyrok będzie wykonany następnego dnia po godz. 6 rano. Zasądzony przyjął tę wiadomość spokojnie i wyraził życzenie wypowiedziania się oraz umieszczenia nagrobków na mogiłach rodziny. Od momentu ogłoszenia terminu wykonania wyroku skazaniec pozostawał pod ścisłym dozorem straży więziennej. Spowiedź odbył przed kapłanem księdzem Sowińskim. W dniu 19 grudnia 1929 r. o godz. 6.02 zaprowadzono skazańca na miejsce stracenia. Podprokurator odczytał wyrok, pismo Ministerstwa Sprawiedliwości zawierające wiadomość, iż Prezydent Rzeczypospolitej nie skorzystał z prawa łaski, oraz postanowienie Sądu Najwyższego oddalające wniosek oskarżonego o wznowienie postępowania. Następnie podprokurator oddał skazańca w ręce wykonawcy wyroku, który związał więźniowi ręce na plecach, zawiązał opaską oczy i wprowadził po stopniach na postument. Następnie założył mu na szyję pętlę i usunął postument spod nóg o godz. 6.05. Obecny przy egzekucji lekarz

powiatowy stwierdził śmierć o godzinie 6.25. Zwłoki złożono do przygotowanej trumny i oddano policji do pochowania. Jeszcze tego samego dnia policja na polecenie prokuratora rozlepiła w mieście plakaty obwieszczające wykonanie wyroku (ryc. 5)²⁵.

Skala wykonywanych wyroków śmierci

Ze względu na niezachowane w całości materiały archiwalne niezmiernie trudno jest określić choćby procentową liczbę skazanych na karę śmierci i wykonanych wyroków. Zapewne wnikliwe badania w zachowanej dokumentacji wskażą w przyszłości skalę tego zjawiska. Jednakże aby przedstawić choć w ogólnych zarysach omawianą problematykę warto przeanalizować na przykładzie Pomorza liczebność spraw karnych za morderstwa oraz liczbę zapadłych wyroków śmierci (tab. 2–4).

W okresie od 1 stycznia 1920 do 8 lutego 1929 r. przed Izbą Karną w Brodnicy zapadło 5 wyroków śmierci (mężczyźni urodzeni w latach: 1880, 1885, 1897, 1898, 1902, trzech stanu wolnego, dwóch żonaty). W czterech przypadkach kara śmierci wykonana została przez rozstrzelanie, a w jednym przez powieszenie. Wyroki wykonano w 1922, 1923 (trzy egzekucje) oraz w 1928 r.²⁶.

W Grudziądzu w okresie od stycznia 1920 do 31 stycznia 1929 r. skazano 3 osoby za morderstwo w 18 przypadkach.

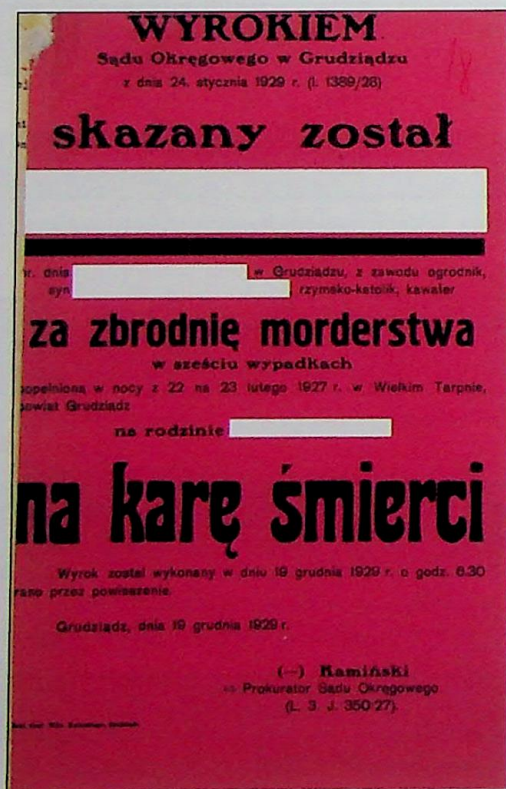
Wyrok skazujący na karę śmierci w Sądzie Okręgowym w Grudziądzu zapadł 22 września 1922 r. Egzekucję przez rozstrzelanie wykonano 27 września 1924 r. o 6 rano²⁷.

Z kolei przed Sądem Okręgowym w Chojnicach w czasie od stycznia 1920 r. do 6 lutego 1929 r. zapadł jeden wyrok śmierci w dniu 11 stycznia 1922 r. Skazano wówczas Piotra M. (lat 25) za morderstwo i rozbój. Wyrok przez rozstrzelanie wykonano 24 maja 1923 r.²⁸.

W skali całego kraju w latach 1923–1929 objęto dochodzeniami policyjnymi 8841 przypadków o morderstwo. Z zachowanych danych wynika, że w 1923 r. Policja Państwowa na obszarze całego kraju wykrywała 72,4% wszystkich przestępstw. Rok następny przyniósł wzrost wykrywalności do 76,3%²⁹.

Dzieje służby więziennej

Formowanie się struktury polskiego więziennictwa zapoczątkowane zostało 1 maja 1918 r., kiedy to w Ministerstwie Sprawiedliwości w Warszawie wyodrębniono Wydział Więzienny. Przed organizatorami polskiej służby penitencjarnej stanął problem wyszkolenia zawodowego zarówno kandydatów do pracy w więzieniach, jak i już pracujących. W latach 1919–1920 prze-

Ryc. 5. Plakat informujący o wykonaniu wyroku śmierci na Leonie L.
Fig. 5. Information poster on death penalty executed on Leon L.

Tabela 2

Zestawienie spraw karnych o morderstwa przy
Sądzie Okręgowym w Grudziądzu w latach 1912–1921
(łącznie 49 347 spraw)
*Statistics of manslaughter cases in years 1912–1921
from Grudziądz District Court*

Rok	Liczba spraw
1912	2
1913	4
1914	11
1915	4
1916	10
1917	8
1918	3
1919	9
1920	6
1921	8
Razem	65

źródło (tab. 2–4): opracowanie własne na podstawie: ABP, Prokuratura
Sądu Apelacyjnego w Toruniu, sygn. 58

Tabela 3

Zestawienie spraw karnych o morderstwa przy Sądzie
Okręgowym w Chojnicach w latach 1912–1921
(łącznie 4679 spraw)
*Statistics of manslaughter cases in years 1912–1921
from Chojnice District Court
(total: 4679 cases)*

Rok	Liczba spraw
1912	7
1913	6
1914	14
1915	4
1916	5
1917	10
1918	6
1919	32
1920	12
1921	13
Razem	109

Tabela 4

Zestawienie spraw karnych o morderstwa
przy Sądzie Okręgowym w Toruniu w latach 1912–1921
*Statistics of manslaughter cases in years 1912–1921
from Toruń District Court*

Rok	Liczba spraw
1912	9
1913	16
1914	13
1915	8
1916	9
1917	10
1918	18
1919	21
1920	21
1921	18
Razem	143

prowadzono w Warszawie kilka tygodniowych kursów stacjonarnych i uzupełniających dla kandydatów na inspektorów oraz urzędników dykcji okręgowych. Od 1920 r. przyjęto zasadę, że kandydaci na stanowiska w więzieniach odbywali praktyki, po których przystępowali do egzaminu. Realizowany w okresie międzywojennym system szkolenia zawodowego służby więziennej wzorował się na modelu kształcenia, jaki stosowano w szkołach wojskowych. System edukacji podzielono na bloki tematyczne obejmujące zagadnienia z prawa, systemu penitencjarnego, przedmiotów zawodowych i wojskowych. W zależności od rodzaju przydziału służbowego określano właściwy wymiar czasowy szkolenia. I tak najkrótsze były kursy dla dozorców (strażników), a najdłuższe dla urzędników (wyższych funkcjonariuszy)³⁰.

Jak wspomniano, na podstawie wprowadzanych amnestii skazanym na karę śmierci kara zamieniana była na dożywotnie więzienie lub w niektórych przypadkach na 25 lub 20 lat ciężkiego więzienia. Więzienia w Polsce według ustawodawstwa z 1928 r. dzieliły się na trzy grupy. Do pierwszej należały więzienia przeznaczone do odbywania kar: ciężkiego więzienia, więzienia zastępującego dom poprawczy i więzienia na czas powyżej trzech lat. Tego typu więzienia znajdowały się w: Warszawie (Mokotów), Św. Krzyżu, Wiśniczu, Rawiczu, Grudziądzu (Wybickiego), Koronowie, Drohobyczu, Fordonie.

Do drugiej grupy więzień zaliczano więzienia przeznaczone do odbywania kar: ciężkiego więzienia, wię-

zienia zastępującego dom poprawczy i więzienia na czas od roku do trzech lat. Do trzeciej grupy więzień zaliczano więzienia przeznaczone do odbywania kar: ciężkiego więzienia, więzienia zastępującego dom poprawczy i więzienia na czas poniżej jednego roku. Osobną kategorią kar była kara twierdzy wykonywana wyłącznie w więzieniu we Wronkach, w specjalnym pawilonie (ryc. 6)³¹.

Ciężkie więzienie dla kobiet w Fordonie

Pobył skazanych, warunki oraz zasady, jakich musiał każdy z więźniów przestrzegać, warto prześledzić na przykładzie Zakładu Karnego dla Kobiet w Fordonie (ryc. 7).

Dzieje więzienia w Fordonie sięgają połowy XIX w., kiedy to rząd pruski przystępował do organizowania na tych terenach zakładów karnych. Wykupiono wówczas działki po byłej komorze celnej, browarze i gorzelni. Wzniesiono zabudowania gospodarcze i tak powstał dom karny, stanowiący filię zakładu w Koronowie. W 1859 r. wybudowano kolejne pomieszczenia, a zakład przeznaczony został na dom karny dla 350–450 kobiet. Kolejna rozbudowa nastąpiła w 1870 r., kiedy to wzniesiono obecny pawilon I oraz budynek administracji³².

Po wybuchu I wojny światowej pensjonariuszki domu karnego przewieziono do Żagania, a budynki obsadzono oddziałami Grenzschutzu, które później zostały rozbite przez powstały w Fordonie w efekcie działań niepodległościowych Komitet Obywatelski. 20 stycznia 1920 r. skończyło się panowanie pruskie, a mieszkańcy Fordonu mogli powitać wyzwolące oddziały wojsk polskich.

Pomieszczenia zakładu posłużyły wojsku jako koszary do czerwca 1920 r.³³.

Od 1 lipca 1920 roku po objęciu terenów przez administrację polską obiekt wrócił do swojej roli zakładu karnego dla kobiet i odgrywał ją przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Obok funkcji izolacyjnej, prowadzona tu była również resocjalizacja przez pracę, funkcjonowała kaplica, a w 1936 r. otwarto pierwszą w historii zakładu jednoklasową szkołę powszechną³⁴.

Naloty we wrześniu 1939 r. nie uszkodziły obiektów zakładu. Po wkroczeniu Niemców do Fordonu budynki zostały zajęte przez oddziały Arbeitsdienstu, przygotowujące tereny położonej nieopodal „Doliny Śmierci” pod egzekucje tysięcy Polaków. Wkrótce potem, bo już w styczniu 1940 r., czynne było tu ciężkie więzienie dla kobiet. Zaczęły napływać transporty więźniarek polskich, które po odbyciu kary w fordońskim więzieniu wywożone były do obozów koncentracyjnych w Auschwitz i Ravensbrück. Do stycz-

nia 1945 r. przewinęło się przez więzienne mury 6300 kobiet, w tym kilkadziesiąt działaczek podziemia konspiracyjnego. Więzienie fordońskie należało do najcięższych zakładów karnych dla kobiet w okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie. Osadzano w nim wyłącznie Polki i Żydówki na mocy wyroków niemieckich sądów cywilnych za przestępstwa pospolite, a zwłaszcza wszelkie przejawy działalności antyniemieckiej³⁵.

Po wyzwoleniu w 1945 r. pierwsze znalazły się w murach fordońskiego więzienia Niemki i Austriaczki, najczęściej z nadzoru obozów koncentracyjnych, a także polskie kolaborantki. Ten okres trwał jednak bardzo krótko. Do zakładu, nazywanego Centralnym Więzieniem dla Kobiet, przywożono Polki po wyrokach głównie za działalność polityczną w latach 1945–48³⁶.

Z czasem cele więzienne zapełniały się także ofiarami terroru politycznego z lat 1950–56. Zakład był jednostką dla skazanych kobiet do 1983 roku. Po częściowej modernizacji zmienił przeznaczenie na zakład karny dla mężczyzn recydywistów. Od marca 2000 r. do chwili obecnej przebywają w nim skazani młodociani oraz odbywający karę po raz pierwszy³⁷.

Dom Karny w Fordonie był więzieniem dla kobiet. Obiekt więzienny składał się z trzech budynków:

- domu A (administracja),
- domu B (więzienie na 250–300 osób),
- domu C (szpital).

Oprócz tego placówka miała kaplicę, ogród i 2,5 morgi pola uprawnego.

Zabudowania więzienne były w bardzo złym stanie. W jednym z gmachów konieczna była naprawa dachu, w innych zaciekały ściany, brak było spustów do wody.

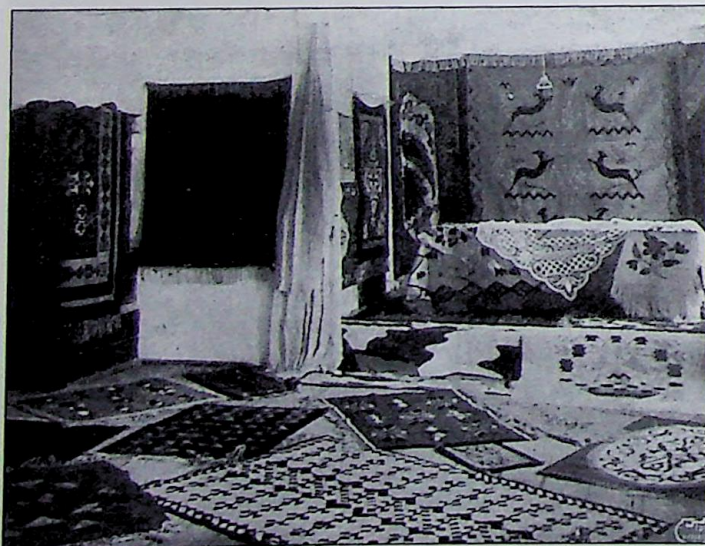
Ryc. 7. Gmach więzienia kobiecego w Fordonie
Fig. 7. Premises of women's prison in Fordon

Wewnątrz budynków były pozrywane dzwonki tak, że alarmowanie z cel było niemożliwe³⁸.

W początkowym okresie w więzieniu fordońskim przebywały kobiety, których kara więzienia wynosiła ponad rok. W 1928 r. fordońskie więzienie, jak wspomniano, zaliczono do pierwszej grupy najcięższych więzień. Przebywały tam więźniarki z terenu całej Polski. W Fordonie karę ciężkiego więzienia odsiadywały kobiety skazane wyrokami sądowymi za przestępstwa polityczne i kryminalne (dzieciobójstwo, fałszowanie dokumentów i pieniędzy, gwałt, kradzież, paserstwo, oszustwo, krzywoprzysięstwo, napady rabunkowe i włamania, rozbój, pobicia, podpalenia, przekupstwo, spędzenie płodu, szpiegostwo, zabójstwo, zniewolenie oraz znieważenie). Najczęstszymi przestępstwami były: kradzież, paserstwo, oszustwo. Na drugim miejscu były zabójstwa, na trzecim dzieciobójstwo, a następnie fałszowanie dokumentów i pieniędzy³⁹.

Domem Karnym w Fordonie zarządzał początkowo dyrektor, który miał do pomocy służbę nadzorczą z inspektorką na czele. Na podstawie rozporządzenia Prezydenta RP z 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa naczelne kierownictwo i nadzór nad więźniami sprawował minister sprawiedliwości, a bezpośrednio naczelnik więzienia⁴⁰. Dom Karny w Fordonie podlegał nadzorowi służbowemu prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Toruniu.

W polskich więzieniach obowiązywał przymus pracy. Skazanci zatrudniani byli w warsztatach więziennych, przy pracach gospodarczych oraz przy robotach organizowanych przez władze państwowe i samorządowe. Więźniarki fordońskie wyrabiały szczotki dla firmy Bocheński z Bydgoszczy, darły pierze, tkwały dywany i kilimy, a część z nich zatrudniona była przy pracach polo-

Ryc. 8. Kilimy wykonane w warsztatach więzienia w Fordonie
Fig. 8. Carpets and tapestry made in Fordon prison workshop

wych i w szwalni więziennej. Kilimy wyrabiane przez fordońskie więźniarki znajdowały nabywców w całej Polsce (ryc. 8). Więźniarki za pracę nie otrzymywały wynagrodzenia. Przy zwalnianiu więźniarki pozbawione środków do życia mogły otrzymać zasiłek pieniężny w wysokości zależnej od rodzaju wykonywanej pracy i ilości przepracowanych dni⁴¹.

Personel w fordońskim więzieniu składał się z jednej starszej dozorczyń (inspektorka, którą była pruska dozorczyń, pracująca w zawodzie 31 lat), czterech dozorczyń, trzech pomocniczych dozorczyń, jednego kapelana oraz jednego stróża nocnego, który nie miał broni palnej. W trakcie kontroli w listopadzie 1922 r. w więzieniu przebywało 75 kobiet i jedno trzymiesięczne dziecko, które się tu urodziło. Aresztantki kąpały się latem raz na tydzień, natomiast zimą dwa razy na miesiąc. Zmiana pościeli dokonywana była raz w miesiącu, a bieliznę zmieniano raz w tygodniu. Przy domu Karnym w Fordonie znajdował się cmentarz⁴².

Na uwagę zasługuje sprawa niemowląt i dzieci rodzących się i przebywających w więzieniach. Podczas wizytacji fordońskiego więzienia w grudniu 1921 r. na ogólny stan skazanych wynoszący 51 kobiet było dwoje dzieci. Dodatkowo 8 kobiet przebywało w więziennym szpitalu (ryc. 9). W listopadzie 1922 r. odnotowano jedno niemowlę. Zatem narodzone w więzieniu dzieci były oddawane do adopcji lub przekazywane pod tymczasową opiekę najbliższej rodzinie. Statystyki nie wspominają o liczbie zgonów wśród niemowląt i dzieci, które prawdopodobnie mogły być chowane na więziennym cmentarzu (ryc. 10)⁴³.

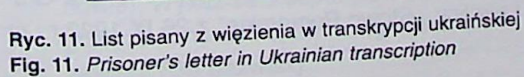
Wyżywienie więźniów składało się z trzech posiłków w ciągu dnia:

- śniadania – kawa jęczmienna z mlekiem i dzienna porcja (400 gramów) chleba,
- obiadu – 400 gramów grochu, 1000 gramów ziemniaków, 20 gramów tłuszczu (jako tłuszczu używano się oleju), dwa razy na tydzień mięso po 50 gramów,
- kolacji – mączna potrawa z 60 gramami kaszy.

Podczas kontroli więzień zarzucano, że do żywności dodawano oleju, który był znacznie droższy od tłuszczu wieprzowego lub łoju⁴⁴. Podobnie wyglądał jadłospis w więzieniu w Koronowie. Oprócz produktów zakupionych przez placówkę w Koronowie, które stanowiły podstawowy zestaw żywieniowy więźniów, były i inne, m.in. boczek wędzony, masło, ser, twaróg, owoce i warzywa, a także papierosy i mydło do golenia. Jednak wątpliwym jest, że wspomniane produkty spożywcze trafiały na stoły w więziennej stółce⁴⁵. Jedyną możliwością nabycia towarów „lukusowych” był zakup za własne pieniądze więźniów zarobione podczas prac w przywięziennych warsztatach. Wówczas więźniowie najczęściej kupowali: ma-

Ryc. 9. Karta ambulatoryjna więźnia
Fig. 9. Prison medical record

chorkę (tytoń), bibułki, zapalki, chleb, masło, smalec, boczek, słoninę, ser, cukier, sól, cebulę, mydło, proszek, szczotki do zębów, ogórki kiszzone, papierosy (Machorkowe, Wanda), przybory piśmienne, znaczki⁴⁶.

Ryc. 10. Zawiadomienie o śmierci więźnia
Fig. 10. Notification of prisoner's death

Więźniowie mogli otrzymywać korespondencję. Jednak każdy list był wcześniej otwierany, czytany i po akceptacji, opieczętowany napisem „ocenzurowano”, przekazywany adresatowi (ryc. 11)⁴⁷.

Ocena polskiego sądownictwa oraz systemu penitencyjnego w okresie międzywojennym jest sprawą trudną. Polska służba więzienna była przez okres dwudziestolecia międzywojennego obiektem ciągłych osądów każdej opcji politycznej. Należy pamiętać, że po okresie zaborów odradzające się władze stanęły przed trudnym zadaniem scalenia trzech dzielnic będących wcześniej integralną częścią trzech państw. Jednak mimo bardzo trudnych warunków gospodarczych względnie szybko udało się utworzyć zwarty system więziennictwa, oparty na najnowszych osiągnięciach nauk prawnych. Główną ideą wspomnianego systemu było wychowanie więźnia poprzez pracę i umoralnienie z założeniem, że pobyt w więzieniu miał odstraszać od popełniania przestępstw. Opracowano nowoczesne, jak na tamte czasy, regulaminy więzienne, zadbano o zaopatrzenie zakładów karnych w odzież, lekarstwa, książki i podręczniki. Dodatkowo utworzono szpitale z aptekami oraz szkoły i warsztaty. Śmiertelność w wię-

zieniach, która wynosiła w latach 1918–1920 15% osadzonych, spadła w połowie lat dwudziestych do 7%⁴⁸.

Również polski wymiar sprawiedliwości po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wymagał unifikacji. W konsekwencji przystąpiono do prac nad ujednoliceniem sądownictwa, którego zwieńczeniem było rozporządzenia prezydenta z 6 lutego 1928 r. ustanawiające prawo o ustroju sądów powszechnych⁴⁹. Głównymi zasadami sądownictwa były niezawisłość sędziów oraz wyłączna kompetencja sądów w sprawach wymiaru sprawiedliwości, które orzekały w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Dodatkowo możliwość zmiany zapadłego wyroku poprzez odwołanie do sądów wyższej instancji miała na celu zapewnienie obywatelowi prawidłowości i jednolitości orzecznictwa sądów.

Krzysztof Halicki

PRZYPISY

- ¹ Służba śledcza, Warszawa 1920, s. 3; szerzej nt. zob. **A. Pepłoński**: Organizacja policji kryminalnej w II Rzeczypospolitej, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 165.
- ² **A. Misiuk**: Policja Państwowa 1919–1939 powstanie, organizacja, kierunki działania, Warszawa 1996, s. 22.
- ³ **R. Litwiński**: Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne, Lublin 2007, s. 316.
- ⁴ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu (dalej OKPP w Toruniu), sygn. 57, **prof. dr L. Wachholz, prof. dr W. Grzywo-Dąbrowski**: Szkic wykładów medycyny sądowej, s. 1–2; **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**: Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa z 58 rycinami, wydanie drugie, Poznań 1925, s. 228–229; Służba Śledcza. Podręcznik dla szkolenia funkcjonariuszów Policji Państwowej, oprac. **J. Piątkiewicz, G. Lax, J. Jakubiec**, Warszawa 1928, s. 19.
- ⁵ Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie (LCAP w Wilnie), KW PP w Nowogródku, Fond 119, Apyrašas 1, Byla 147, Raport sytuacyjny nr 36 z 16 II 1926 r. KG PP w Warszawie; **R. Litwiński**, op.cit., s. 350–357.
- ⁶ **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**, op.cit., s. 230.
- ⁷ Ibidem, s. 40–41, 231; APB, OKPP w Toruniu, sygn. 57, **prof. dr L. Wachholz, prof. dr W. Grzywo-Dąbrowski**, op.cit., s. 14–17.
- ⁸ **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**, op.cit., s. 41–43.
- ⁹ APB, Sąd Okręgowy w Bydgoszczy (dalej SO w Bydgoszczy), sygn. 212, Akt oskarżenia przeciwko Kazimierzowi W. oskarżonemu z art. 225 kodeksu karnego o zamordowanie Józefa K. w dniu 11 II 1939 r. w miejscowości Wieszki.
- ¹⁰ Ibidem.
- ¹¹ **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**, op.cit., s. 50.
- ¹² APB, OKPP w Toruniu, sygn. 57, **prof. dr L. Wachholz, prof. dr W. Grzywo-Dąbrowski**, op.cit., s. 22–23.
- ¹³ **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**, op.cit., s. 50; APB, OKPP w Toruniu, sygn. 57, **prof. dr L. Wachholz, prof. dr W. Grzywo-Dąbrowski**, op.cit., s. 3–4, 7–9.
- ¹⁴ **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk**, op.cit., s. 57.
- ¹⁵ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej CPAHU we Lwowie), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, Fond 493, opis 1, strona 21, Teczka dotycząca zbrodni popełnionych przez Niemców na Polakach w różnych częściach kraju oraz w samych Niemczech.
- ¹⁶ LCAP w Wilnie, Urząd Śledczy KW PP w Wilnie, Fond 1150, Apyrašas 1, Byla 3042, Kartki aresztowanych osób na literę „K”; **K. Halicki**: Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 263, s. 72–73.
- ¹⁷ **W. Brzęk**: Laboratoria kryminalistyczne Policji Państwowej, „Problemy Kryminalistyki” 1980, nr 144, s. 362.
- ¹⁸ Ibidem, s. 363–364.
- ¹⁹ Ibidem, s. 364–365.
- ²⁰ **R. Łaszewski, S. Salmonowicz**: Historia ustroju Polski, Toruń 1997, s. 155–156; **M. Kallas**: Historia ustroju Polski X–XX w., wydanie III, Warszawa 1999, s. 342–346; **J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak**: Historia państwa i prawa polskiego, wydanie czwarte, Warszawa 1985, s. 488–489, 496–501.
- ²¹ APB, Dom Karny w Fordonie (dalej DK w Fordonie), sygn. 55.
- ²² APB DK w Fordonie, sygn. 15, Sentencja wyroku Sądu Okręgowego w Rzeszowie z 5 września 1921 r. w sprawie karnej przeciwko Agacie B.
- ²³ APB, OKPP w Toruniu, sygn. 57, **prof. dr L. Wachholz, prof. dr W. Grzywo-Dąbrowski**, op.cit., s. 22.
- ²⁴ APB, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu (dalej PSA), sygn. 103, Pismo prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Grudziądzu do ministra sprawiedliwości w Warszawie z 12 XII 1929 r.; Telegram ministra sprawiedliwości do prezesa Sądu Apelacyjnego w Toruniu z 18 XII 1929 r.; Proces Leona L., „Słowo Pomorskie” z 27 I 1929 r., nr 23; L. zawiśł na szubienicy. Stracenie potwornego zbrodniarza, „Słowo Pomorskie” z 20 XII 1929 r., nr 294.
- ²⁵ APB, PSA, sygn. 103, Pismo prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Grudziądzu do Prokuratury Sądu Apelacyjnego w Toruniu z 19 XII 1929 r.
- ²⁶ APB, PSA w Toruniu, sygn. 58, Wykaz skazanych na karę śmierci przez Izbę Karną w Brodniczy w okresie 1 I 1920–8 II 1929 r.
- ²⁷ APB, PSA w Toruniu, sygn. 104, pismo prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Grudziądzu z 31 I 1929 r.; Z Grudziądza i okolicy, „Słowo Pomorskie” z 26 IX 1922 r., nr 221.

- 28 APB, PSA w Toruniu, sygn. 104, Wykaz skazanych na karę śmierci przez Sąd Okręgowy w Chojnicach w czasie od stycznia 1920 r. do 6 II 1929 r.
- 29 R. Litwiński, op.cit., s. 324–326.
- 30 S. Rajowski: Personel więzienny i jego wykształcenie, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928, pod red. Z. Bugajskiego, Warszawa 1928, s. 87–89; J. Zakrzewski: Jak powstało polskie więziennictwo, ibidem, s. 45–46.
- 31 Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości nr 14 z 16 VIII 1928 r., Okólnik nr 1409/III.A.W./28 w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów.
- 32 <http://www.sw.gov.pl/Strony/Jednostka.aspx?ItemID=15>
- 33 Ibidem.
- 34 Ibidem.
- 35 Ibidem.
- 36 Ibidem.
- 37 Ibidem.
- 38 APB, PSA w Toruniu, sygn. 184, Protokół lustracji Domu Karnego dla Kobiet w Fordonie przeprowadzony 5 lipca 1921 r.
- 39 Ibidem.
- 40 Dziennik Ustaw Ministerstwa Sprawiedliwości nr 29 z 1928 r., Rozporządzenie Prezydenta RP z 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa.
- 41 APB, PSA w Toruniu, sygn. 184, Protokół lustracji Domu Karnego dla Kobiet w Fordonie przeprowadzony 5 lipca 1921 r.
- 42 APB, PSA w Toruniu, sygn. 184, Protokół lustracji Domu Karnego..., op.cit.; Protokół z kontroli Domu Karnego w Fordonie w dniu 20 XI 1922 r. dokonanej przez referendarza Okręgowej Izby Kontroli Państwowej w Poznaniu Mieczysława Wendera; Pismo ministra byłej dzielnicy pruskiej do prokuratora przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu z 26 VII 1921 r.
- 43 APB, PSA w Toruniu, sygn. 184, Sprawozdanie dyrektora DK w Koronowie z 19 XII 1921 r. z wizytacji Zakładu Karnego dla Kobiet w Fordonie.
- 44 APB, PSA w Toruniu, sygn. 184, Protokół lustracji Domu Karnego dla Kobiet..., op.cit.; Pismo ministra byłej dzielnicy pruskiej do prokuratora przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu z 26 VII 1921 r.
- 45 CPAHU we Lwowie, Więzienie w Koronowie, Font 656, opis 1, strona 22, Rachunek dla Więzienia Karnego w Koronowie z 14 I 1936 r. wystawiony przez Fabrykę likierów, towarzystwo kolonialne, fabrykę octu Ignacy Nowak z Koronowa.
- 46 CPAHU we Lwowie, Więzienie w Koronowie, Font 656, opis 1, strona 22, Wypiska za pieniądze własne więźniów Więzienia w Koronowie na drugą połowę stycznia 1938 r.; Font 656, opis 1, strona 21 (Więzienie w Koronowie), Wykaz sald depozytów pieniężnych na poszczególnych kontach więźniów wg stanu z 1 I 1937 r. (wykaz zawiera 838 nazwisk).

47 APB, DK w Fordonie, sygn. 23.

48 K. Urbański: System penitencjarny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni (na przykładzie województwa kieleckiego), Kielce 1997, s. 9; M. Czerwiec: Więziennictwo, Warszawa 1958, s. 213.

49 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dziennik Ustaw RP z 1928 r. nr 12, poz. 93.

BIBLIOGRAFIA

1. Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

- Dom Karny w Fordonie
- Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu
- Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Toruniu
- Sąd Okręgowy w Bydgoszczy
- Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie
- Więzienie w Koronowie
- Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie
- Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Nowogródku
- Urząd Śledczy Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Wilnie

2. Prasa

- „Słowo Pomorskie”

3. Literatura

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M.: Historia państwa i prawa polskiego, wydanie czwarte, Warszawa 1985.
- Brzęk W.: Daktyloskopia w Polsce okresu międzywojennego, „Problemy Kryminalistyki” 1980, nr 145–146.
- Brzęk W.: Laboratoria kryminalistyczne Policji Państwowej, „Problemy Kryminalistyki” 1980, nr 144.
- Buras D.: Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 246.
- Halicki K.: Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 263.
- Kallas M.: Historia ustroju Polski X–XX w., wydanie III, Warszawa 1999.
- Litwiński R.: Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne, Lublin 2007.
- Łaszewski R., Salmonowicz S.: Historia ustroju Polski, Toruń 1997.
- Misiuk A.: Policja Państwowa 1919–1939 powstanie, organizacja, kierunki działania, Warszawa 1996.
- Peplowski A.: Organizacja policji kryminalnej w II Rzeczypospolitej, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 165.
- Rajowski S.: Personel więzienny i jego wykształcenie, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928, pod red. Z. Bugajskiego, Warszawa 1928.

- Służba śledcza, Warszawa 1920.
  - Służba śledcza. Podręcznik dla szkolenia funkcjonariuszów Policji Państwowej, oprac. J. Piątkiewicz, G. Lax, J. Jakubiec, Warszawa 1928.
  - Stepek W., Hoffmann-Krystańczyk Z.: Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa z 58 rycinami, wyd. II, Poznań 1925.
  - Wachholz L., Grzywo-Dąbrowski W., Szkic wykładów medycyny sądowej [bdw].
  - Zakrzewski J.: Jak powstało polskie więziennictwo, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928..., op.cit.
4. Źródła internetowe
- <http://www.sw.gov.pl>

Streszczenie

Do głównych zadań nowo utworzonej Policji Państwowej należała przede wszystkim walka z przestępczością kryminalną. Do realizacji zadania powołana była służba śledcza, która stanowiła specjalny pion w strukturze PP.

Podstawowe zasady organizacji wymiaru sprawiedliwości w Polsce w okresie międzywojennym zawarto w konstytucjach z 1921 r. i 1935 r. Strukturę sądownictwa tworzyły sądy okręgowe, apelacyjne oraz Sąd Najwyższy.

Skazanym na karę śmierci na podstawie amnestii wyrok zamieniany był na dożywotnie więzienie lub w niektórych przypadkach na 25 lub 20 lat ciężkiego więzienia. Każdy skazany miał prawo odwołać się od wyroku do sądu wyższej instancji, a w ostateczności skorzystać z prawa łaski, którym dysponował Prezydent RP. Nie zawsze jednak Prezydent RP korzystał z tego prawa, wówczas wyrok stawał się prawomocny i rozpoczynało procedury zmierzające do wykonania kary śmierci.

Wieżenia w Polsce dzieliły się na trzy grupy. Do pierwszej należały więzienia przeznaczone do odbywania kar ciężkiego więzienia i więzienia powyżej trzech lat. Do drugiej grupy więzień zaliczano więzienia przeznaczone do odbywania kar ciężkiego więzienia i więzienia od roku do trzech lat. Do trzeciej grupy więzień zaliczano więzienia przeznaczone do odbywania kar ciężkiego więzienia i więzienia poniżej jednego roku.

Słowa kluczowe: policja kryminalna, służba śledcza, więziennictwo, sądownictwo.

Summary

The main tasks of newly created National Police included first of all combating criminal offences. This task was mainly completed by specially created investigative service being a dedicated vertical structure within the Police.

The basic rules of justice system organisation in Poland were stipulated in the Constitutions of 1921 and 1935. It consisted of District Courts, Courts of Appeal and the Supreme Court.

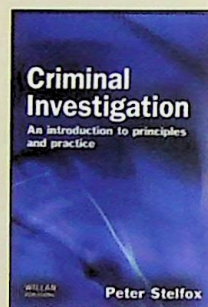
Persons sentenced to death based on amnesty could instead serve a life sentence and in some cases 25 or 20 years in rigorous penitentiary institution. Every convict had the right to appeal

and possibly ask the President to use his right to reprieve. In some cases, however, death sentences were executed.

There were three categories of penitentiary institutions: rigorous prisons for sentences over three years, rigorous prisons for sentences from 1 to 3 years and those where both rigorous sentences and sentences below 1 year were served.

Keywords: criminal police, investigative service, penitentiary system, judiciary.

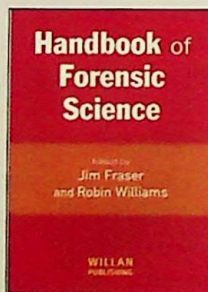
Nowości biblioteczne

Peter Stelfox

Criminal Investigation
An introduction to principles
and practice

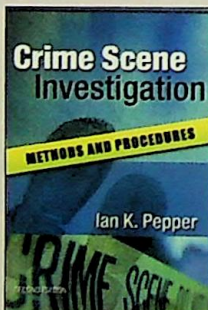
WILLAN Publishing

Jim Fraser
and Robin Williams

Handbook of Forensic Science

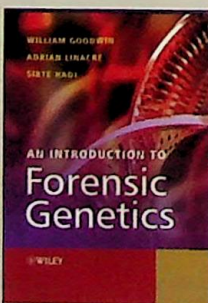
WILLAN Publishing

Ian K. Pepper

Crime Scene Investigation
Methods and procedures

Second Edition

William Goodwin
Adrian Linacre
Sibte Hadi

An introduction to
Forensic Genetics

Wiley